

چگونگی میزان بازتاب هنرهای سنتی در نقاشی معاصر ایران (بررسی هشتمین دوسالانه)*

سودابه صفری سنجانی** اصغر کفش چیان مقدم***

چکیده

هنرهای سنتی^۱ ایران، قابلیت زیادی در بازآفرینی در نقاشی معاصر ایران دارند. در مواردی، هنرمندان با بازتاب صنایع دستی^۲ در نقاشی معاصر ایران، به غنی کردن آثار خود پرداخته‌اند. چگونگی میزان گرایش به صنایع دستی در نقاشی معاصر ایران، مسئله اصلی این پژوهش است. هدف از این تحقیق، توجه به قابلیت‌های صنایع دستی در هویت‌سازی به نقاشی معاصر ایران است؛ همچنین، می‌تواند به ماندگاری هنر صنایع دستی و ارتباط آن با نقاشی معاصر ایران کمک کند. جامعه آماری این پژوهش، شامل نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران است. تحقیق پیش رو ابتدا به تعریف صنایع دستی پرداخته، سپس حضور هر یک از رشته‌های صنایع دستی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه را به صورت مجزا در جدولی مورد بررسی قرار داده است. در این بررسی، بازآفرینی صنایع دستی در رشته‌های خوشنویسی^۳، طراحی سنتی، چاپ قلمکار^۴، گره‌سازی^۵ و هندسه نقوش، سفال، لعاب و کاشی‌کاری، مشبک فلزی، قلم‌زنی^۶، فرش، دست‌بافت‌ها و حجاری^۷، در آثار هشتمین دوسالانه نقاشی دیده می‌شود. این پژوهش نشان می‌دهد ۱۲/۱۶ درصد از نقاشی‌های راه‌یافته به هشتمین دوسالانه، از صنایع دستی استفاده کرده‌اند. همچنین، این تحقیق نتیجه می‌گیرد در بازتاب صنایع دستی، هنرمندان، کمترین گرایش را به سه رشته قلم‌زنی و مشبک فلزی، حجاری و دست‌بافت‌ها (در هر رشته ۲/۲ درصد) داشته‌اند و بیشترین توجه هنرمندان در این هویت‌بخشی، به طراحی سنتی (۳۳/۳۳ درصد) است. این پژوهش می‌تواند نگاه هنرمندان را به آن دسته از صنایع دستی که قابلیت زیادی جهت بازتاب در نقاشی معاصر ایران دارند، معطوف ساخته و به هویت‌بخشی آثار کمک کند. روش انجام این تحقیق، توصیفی-تحلیلی و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است.

کلیدواژه‌ها: هنرهای سنتی، صنایع دستی، هنر معاصر ایران، نقاشی، هشتمین دوسالانه نقاشی

*این مقاله برگرفته از پایان‌نامه کارشناسی ارشد سودابه صفری سنجانی با عنوان «تأثیرگذاری بافت در نقاشی معاصر ایران از منظر زیباشناسانه (بررسی هشتمین دوسالانه)» به راهنمایی دکتر اصغر کفش چیان مقدم در دانشگاه سوره تهران است.

** دانشجوی دکتری هنر اسلامی، دانشکده هنرهای صناعی اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول).

Email: S.safari@tabriziau.ac.ir

kafshchian@yahoo.com Email

*** دانشیار، دانشکده هنرهای تجسمی، دانشگاه تهران.

مقدمه

نقاشی معاصر ایران، نتیجه تحولاتی عمیق و حاصل جریان‌های متنوعی است که از فضای خیالی نقاشی ایرانی آغاز شده و پس از گذر زمان، به سمت هنر نوین غرب تمایل یافته است. با این وجود، نقاشان همواره در جهت یافتن هویت ملی-شرقی خویش و بازنمایی آن در آثار خود، در تکاپو بوده‌اند و این دغدغه هویت، از ابتدای حیات نقاشی معاصر ایران تا کنون وجود داشته است. جستجوی هویت و نشان دادن آن در نقاشی معاصر، سعی در ایجاد شیوه‌ای مرتبط با فرهنگ و هنر ملی دارد؛ در این میان، نمی‌توان از نقش هنرهای سنتی در راه‌یابی به این هدف چشم‌پوشی کرد که ضرورت انجام این پژوهش را مشخص می‌کند. چگونگی میزان بازتاب صنایع دستی در نقاشی معاصر ایران، مسئله اصلی این پژوهش است. هدف از این تحقیق، توجه به قابلیت‌های صنایع دستی جهت هویت‌بخشی به نقاشی معاصر ایران است. پژوهش حاضر، به چگونگی میزان حضور صنایع دستی در نقاشی معاصر ایران می‌پردازد. در این راستا، آثار هشتمین دوسالانه نقاشی به‌عنوان جامعه آماری، مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از آنجایی که این دوسالانه، آخرین دوسالانه برگزار شده در زمان انجام پژوهش پیش رو بوده، به نظر می‌رسد نمونه مناسبی جهت پاسخ به پرسش این مقاله است. هشتمین دوسالانه نقاشی ایران، در سال ۱۳۹۰ برگزار شده است. از مجموع ۳۷۰ اثر راه‌یافته به هشتمین دوسالانه نقاشی، در ۴۵ اثر، بازآفرینی صنایع دستی وجود دارد. میزان گرایش هنرمندان به صنایع دستی در نقاشی معاصر ایران، در این پژوهش مورد بررسی قرار می‌گیرد.

پیشینه پژوهش

در مورد هنرهای سنتی، نقوش سنتی و بازتاب آنها در نقاشی معاصر ایران، مطالعاتی انجام شده، ولی در مورد چگونگی میزان گرایش هنرمندان به صنایع دستی و بازتاب آن در نقاشی معاصر ایران، تا کنون پژوهشی انجام نشده است. مطالعات انجام‌شده تا کنون، شامل موارد زیر هستند:

- فرهاد صادقی امینی (۱۳۸۱) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بازتاب سنت در نقاشی پس از انقلاب"، به تحلیل و بررسی خصوصیات نقاشی قدیم ایران و نقاشی معاصر ایران در قبل و بعد از انقلاب و همچنین ارتباط معنایی آثار با هنر سنتی پرداخته است.
- شمس‌الله ساعدی (۱۳۸۰) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "تحلیلی بر نقش‌های هندسی اسلامی"، به مفاهیم و بررسی تناسب و موتیف‌های هندسی پرداخته

است. وی همچنین نتیجه گرفت که شناخت هندسه باید به دو صورت عملی و علمی انجام گیرد. صورت علمی آن، مبانی ریاضیات و صورت عملی آن، مفاهیم ذهنی، فلسفی و عرفانی را در بر می‌گیرد.

- هما فرجی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی چگونگی حضور ارزش‌های تصویری نقوش سنتی در آثار پیشگامان نقاشی نوگرای ایران"، به بررسی معناشناسانه و زیباشناسانه منتخبی از آثار هنرمندان نوگرا و چگونگی حضور نقوش سنتی در این آثار پرداخت. محقق از این تحقیق نتیجه گرفت که اگر چه استفاده از نقوش سنتی، موجب برقراری ارتباط بین سنت و مدرنیته نشد، اما توانست نوعی سبک تلفیق‌یافته از سنت و مدرنیته را در نقاشی ارائه دهد که زمینه‌ساز شکل‌گیری نقاشی معاصر ایران شد.
- سعید عباسی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان "بررسی جایگاه نقش‌مایه‌های سنتی در بستر نقاشی معاصر ایران (۱۳۰۰ ه.ش. تا به امروز)"، به بررسی هنر سنتی و آرای متفکران سنت‌گرا و همچنین مرزبندی نقاشان معاصر ایران در استفاده صحیح از اصول سنت پرداخته است و نتیجه‌ای که گرفته شد این بود که آنچه موجب نوآوری و یافتن امکانات بیانی غنی‌تر در نقاشی معاصر ایران می‌شود، درک مبانی نظری هنرمندان سنتی است.
- مهدی مرادی شورچه و مرتضی افشاری (۱۳۸۷) در مقاله‌ای با عنوان "تأثیر تصاویر چاپ سنگی بر نقاشی معاصر ایران"، نتیجه گرفتند که چاپ سنگی، قابلیت زیادی برای استفاده در نقاشی معاصر ایران دارد و هنرمندان به سه شکل عمده از آن در آثار خود بهره می‌گیرند؛ ۱. ترکیب‌بندی، ۲. طراحی، ۳. کاربرد مستقیم. همچنین، آنها دریافتند که بیشترین کاربرد تصاویر چاپ سنگی، در حوزه نقاشی‌هایی با موضوعات مذهبی بوده است.

روش پژوهش

روش انجام این تحقیق، توصیفی-تحلیلی بوده و شیوه گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای است.

بازتاب صنایع دستی در نقاشی معاصر ایران

مبحث هویت، به‌نوعی رجعت به گذشته است. بخش اعظمی از هویت ما را تاریخ گذشته ما تشکیل می‌دهد و با توجه به اینکه ریشه ما در گذشته ما بنا شده، قطع این ارتباط، به معنای عدم برخورداری از هویتی مستحکم است. بهره‌گیری

اغلب آثار هنر سنتی و هنر تزئینی^{۱۰} را می‌توان در این زمره به شمار آورد» (پاکباز، ۱۳۸۸: ۳۴۳). «در دایرةالمعارف بریتانیکا در تعریف واژه صنایع دستی آمده است که صنایع دستی، به آن گروه از صنایع گفته می‌شود که مهارت، ذوق و بینش انسان در تولید آن نقش اساسی دارد. صنایع دستی، به مجموعه‌ای از هنر صنایع اطلاق می‌شود که عمدتاً با استفاده از مواد اولیه بومی و انجام قسمتی از مراحل اساسی تولید به کمک دست و ابزار دستی، موجب تهیه و ساخت محصولاتی می‌شود که در هر واحد آن، ذوق هنری و خلاقیت فکری صنعتگری سازنده به نحوی تجلی یافته و همین عامل، وجه تمایز اصلی این گونه محصولات از مصنوعات مشابه ماشینی و کارخانه‌ای است» (ابراهیم‌پور، ۱۳۹۵: ۴۴).

در برخی آثار راه‌یافته به هشتمین دوسالانه ملی نقاشی ایران، از صنایع دستی ایران استفاده شده است. در این آثار، بافت^{۱۱} هنرهای سنتی مانند؛ چاپ قلمکار، مشبک فلزی و ...، به خوبی القا شده است. صنایع دستی ایران با گستردگی زیاد، دارای بافت‌های متنوعی بوده و قابلیت خوبی برای بازتاب در نقاشی معاصر ایران دارند.

از مجموع ۳۷۰ اثر راه‌یافته به هشتمین دوسالانه نقاشی، در ۴۵ اثر، بازآفرینی صنایع دستی وجود دارد. در جدول ۱، قسمت‌هایی از نقاشی‌های این دوسالانه که منعکس‌کننده صنایع دستی بوده، آورده شده‌اند. در هر جدول به‌طور جداگانه، حضور یک نوع از هنرهای دستی، طبقه‌بندی شده است (جداول ۹-۱) چگونگی میزان بازتاب رشته‌های صنایع دستی در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران، در جداول ۱۰ و ۱۱ به‌صورت آماری تحلیل شده و در تصاویر ۱ و ۲، نشان داده شده است. تصاویر ۱ و ۲ نشان می‌دهند که از کل آثار راه‌یافته به هشتمین دوسالانه نقاشی ایران، در ۱۲/۱۶ درصد نقاشی‌ها، از رشته‌های صنایع دستی بهره گرفته شده است. بیشترین تمایل هنرمندان در جهت بازتاب صنایع دستی در نقاشی، به بازآفرینی طراحی سنتی مربوط می‌شود و کمترین توجه هنرمندان در این زمینه، در ارتباط با رشته‌های مشبک فلزی و قلم‌زنی، دست‌بافته‌ها و حجاری است.

از میراث فرهنگی در اثر هنری، موجب ماندگاری اثر خواهد شد؛ اما باید توجه داشت که هنگام بهره‌گیری از فرهنگ و تمدن تاریخی، شناخت گذشته در جهت برخورداری صحیح و تأثیرپذیری آگاهانه از فرهنگ بومی لازم است.

«تأثیرپذیری از هنر اقوام دیگر همواره در تاریخ هنر ایران وجود داشته است و شاید بتوان بخش اعظمی از غنای هنر تصویری ایران را ناشی از تأثیرات متنوعی دانست که در برهه‌های مختلف تاریخ این سرزمین با بهره‌گیری از تجربه تصویری سایر ملل به وجود آمده است. اما اقتدار فرهنگی ایرانیان همواره توانسته این تأثیرات را درونی و جذب کرده و سپس آن را با تفسیری متناسب با ذائقه ایرانی در هنر خود متجلی سازد. در دوره اخیر نیز اشتیاق به متناسب ساختن اشکال هنر جدید با احساس و فرهنگ ملی و تاریخی، بیانگر مساعی هنرمند معاصر برای شکل‌گیری یک مکتب ایرانی در نقاشی دوران ماست» (حسینی راد، ۱۳۷۸: ۸۲ و ۸۴).

تلاش نقاش معاصر برای ارتباط هنر خود با گذشته و غنی‌سازی اثر خود، می‌تواند با بازنوازی هنرهای سنتی در نقاشی معاصر ایران صورت پذیرد. استفاده از هنرهای فاخر تاریخی و ملی مانند؛ هندسه نقوش، طراحی سنتی، نقوش انتزاعی گبه، گلیم و قالی‌ها و حتی رنگ‌های مورد استفاده در کاشی‌کاری مثل کاشی معرق^۸ و کاشی هفت‌رنگ^۹، خود ارزش‌های نهفته‌ای جهت استفاده در نقاشی معاصر ایران محسوب می‌شوند. حل کردن صنایع دستی در آثار هنری، قدرت خلاقه‌ای می‌خواهد تا به آثار نقاشی معاصر ایران، غنا و اعتبار ببخشد. به‌عنوان مثال، استفاده از تکنیک آینه‌کاری سنتی و کلاژ آینه و شیشه و انعکاس نورهای هندسی شیشه‌های رنگی گره چینی‌ها، اثر هنری را به فضای گذشته که تاریخ و هویت او را در بر گرفته، متصل می‌کند.

بررسی تحلیلی صنایع دستی به‌کار رفته در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران

برای صنایع دستی، تعاریف زیادی شده‌اند. «کارهای تولیدی دستی با استفاده از آلات و ابزارهای ساده (مثلاً: قالی‌بافی، سفالگری، سوزن‌دوزی، خاتم‌کاری و غیره) و نیز کالاهایی که بدین‌گونه و طبق یک طرح ساخته می‌شوند.

جدول ۱. حضور خط در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع خط	شماره	دیتیل آثار	نوع خط
۱		بخشی از اثر افسانه رستمی (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۱۸۰)	۲		خوشنویسی خط کوفی بنایی ایران درویش اصفهان (ریاضی، ۱۳۷۵: ۶۴)
۳		بخشی از اثر رضا ستایش جمالی (همان: ۱۰۱)	۴		خوشنویسی خط شکسته نستعلیق بخشی از اثر حسین محجوبی (همان: ۵۰)
۵		بخشی از اثر علی نصیری (همان: ۲۱۶)	۶		خوشنویسی خط شکسته نستعلیق بخشی از اثر رضوان صادق‌زاده (همان: ۳۹)

(نگارندگان)

جدول ۲. حضور حجاری در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	حجاری
۱		بخشی از اثر حمید حجاریان (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۸۲)

(نگارندگان)

جدول ۳. حضور طراحی سنتی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران (نگارندگان)

شماره	دیتیل آثار	نقوش	شماره	دیتیل آثار	نقوش
۱		طراحی سنتی ختایی ^{۱۲} (فرقدان، ۱۳۸۹: ۱۸)	۲		طراحی سنتی - گل‌های ختایی
۳		طراحی سنتی - گل‌های ختایی	۴		طراحی سنتی - گل‌های ختایی
۵		طراحی سنتی - گل‌های ختایی	۶		طراحی سنتی - اسلیمی ^{۱۳}
۷		طراحی سنتی - گل‌های ختایی	۸		طراحی سنتی - گل‌های ختایی

ادامه جدول ۳. حضور طراحی سنتی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نقوش	شماره	دیتیل آثار	نقوش
۹		طراحی سنتی	۱۰		طراحی سنتی
	بخشی از اثر هومن خطیبی (همان: ۱۷۵)			بخشی از اثر سیما شاهمرادی (همان: ۱۹۰)	
۱۱		طراحی سنتی - گل‌های ختایی	۱۲		طراحی سنتی - گل‌های ختایی
	بخشی از اثر عقیق درنگی (همان: ۱۷۸)			بخشی از اثر مریم ایدی (همان: ۱۵۷)	
۱۳	 	طراحی سنتی - گل‌های ختایی	۱۴	 	طراحی سنتی - گل‌های ختایی
	بخشی از اثر آمنه آقایی (همان: ۱۴۹)			بخشی از اثر مصطفی فرج‌آبادی یزدی (همان: ۲۰۳)	
۱۵		طراحی سنتی - گل‌های ختایی			
	بخشی از اثر امیر کریمی (همان: ۱۲۷)				

(نگارندگان)

جدول ۴. حضور دست‌بافته‌ها در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع دست‌بافته
۱	 <p>بخشی از اثر مصطفی فرج‌آبادی یزدی (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۲۰۳)</p>	قلاب‌بافی ^{۱۴}

(نگارندگان)

جدول ۵. حضور مشبک فلزی و قلم‌زنی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

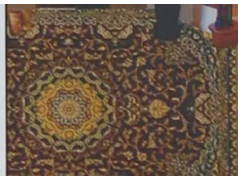

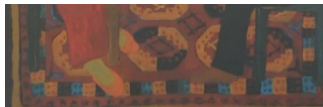
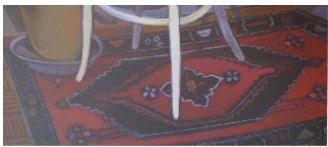
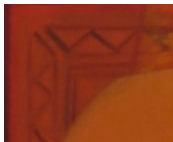

شماره	دیتیل آثار	نوع فلزکاری
۱	 <p>بخشی از اثر حمید بهداد (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۱۶۳)</p> <p>بخوردان (کندرسوز)، مفرغ مشبک نقره‌کوب، ایران، سده‌های چهارم و پنجم ه.ق.، موزه دولتی ارمیتاژ (فریه، ۱۳۷۴: ۱۷۲)</p>	

(نگارندگان)

جدول ۶. حضور فرش در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع فرش	شماره	دیتیل آثار	نوع فرش
۱	 <p>بخشی از اثر زکیه درگاهی (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۹۰)</p>	گلیم	۲	 <p>بخشی از اثر علی رسولی (همان: ۳۲)</p>	گلیم
۳	 <p>بخشی از اثر مریم رحیمی نمین (همان: ۹۲)</p>	گلیم	۴	 <p>بخشی از اثر حمید خندان دهکردی (همان: ۱۷۷)</p>	گلیم

ادامه جدول ۶. حضور فرش در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع فرش	شماره	دیتیل آثار	نوع فرش
۵	 بخشی از اثر سمانه رهبر نیا (همان: ۱۸۲)	قالی	۶	 بخشی از اثر حمید خندان دهکردی (همان: ۱۷۷)	گلیم
۷	 بخشی از اثر مرجان یوسفی (همان: ۲۱۸)	گلیم	۸	 بخشی از اثر مینو اسعدی (همان: ۱۶)	گلیم
۹	 بخشی از اثر فری ناز سندنانی (همان: ۱۸۹)	گلیم			

(نگارندگان)

جدول ۷. حضور سفال، لعاب و کاشی کاری در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع تکنیک	شماره	دیتیل آثار	نوع تکنیک
۱	 بخشی از اثر طهمورث بهادرانی (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۱۶۲)		۲	 بخشی از اثر مرضیه شعبانی (همان: ۱۰۵)	بافت نقش برجسته ^{۱۵} سفال

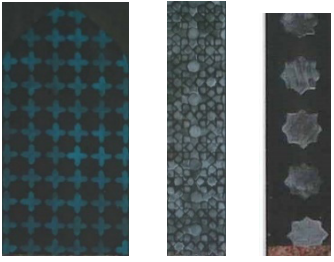

ادامه جدول ۷. حضور سفال، لعاب و کاشی کاری در نقاشی های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع تکنیک	شماره	دیتیل آثار	نوع تکنیک
۳		بافت نقش برجسته سفالی	۴		بافت نقش برجسته سفالی
	بخشی از اثر سمیرا حاجی محمد ولی میرزا (همان: ۱۷۳)			بخشی از اثر وحیده اکبریان (همان: ۱۵۶)	
۵		کاشی هفت رنگ	۶		بافت نقش برجسته سفالی
	بخشی از اثر علی زعیم (همان: ۱۸۶)			بخشی از اثر وحیده اکبریان (همان: ۱۵۶)	
۷		بافت نقش برجسته سفالی			
	بخشی از اثر طهمورث بهادرانی (همان: ۱۶۲)				

(نگارندگان)

جدول ۸. حضور هندسه نقوش در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

شماره	دیتیل آثار	نوع نقش	شماره	دیتیل آثار	نوع نقش
۱	 بخشی از اثر سلاله عبدالپناه (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۱۹۹)	هندسه نقوش	۲	 بخشی از اثر سمانه رهبر نیا (همان: ۱۸۲)	هندسه نقوش
۳	 بخشی از اثر ستاره مینوفر (همان: ۲۱۵)	هندسه نقوش	 گره هشت و چلیپا در کاشی‌های بدل چینی، کاشان، قرن ۷ ه.ق. (همان: ۴۰) شمشه ایرانی (فرقدان، ۱۳۸۹: ۵۹) هندسه نقوش (منتخب، ۱۳۸۳: ۱۱۸)		

(نگارندگان)

جدول ۹. حضور چاپ‌های دستی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ایران

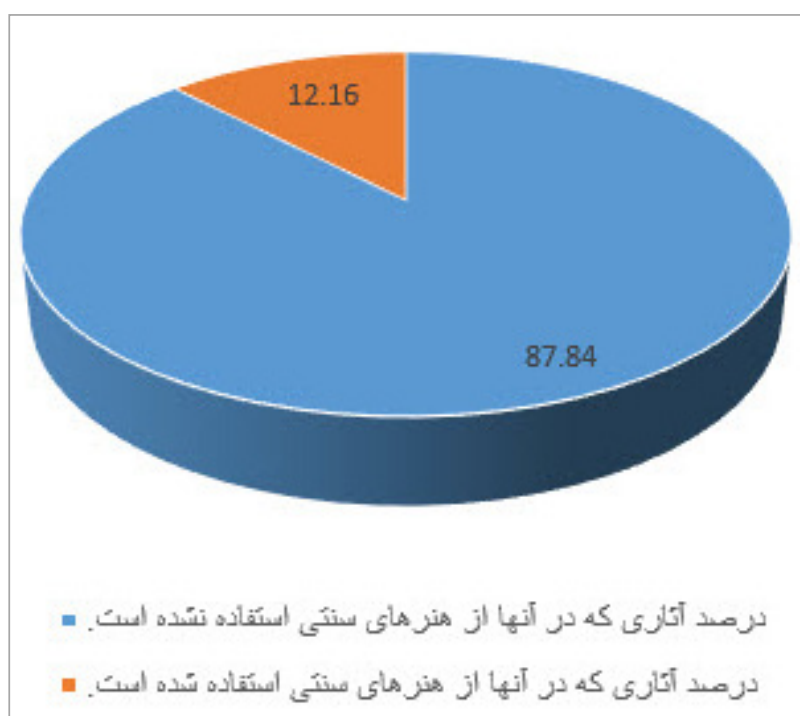
شماره	دیتیل آثار	نوع چاپ	شماره	دیتیل آثار	نوع چاپ
۱	 بخشی از اثر جمال‌الدین توماج نیا (مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر، ۱۳۹۱: ۱۷۰)	چاپ قلمکار	۲	 بخشی از اثر جمال‌الدین توماج نیا (همان)	چاپ قلمکار

(نگارندگان)

جدول ۱۰. میزان استفاده از رشته‌های صنایع دستی در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران

تعداد کل آثار نقاشی دارای صنایع دستی	تعداد کل آثار راه یافته به هشتمین دوسالانه نقاشی	درصد آثار دارای صنایع دستی نسبت به کل آثار راه یافته به هشتمین دوسالانه نقاشی
۴۵	۳۷۰	۱۲/۱۶٪

(نگارندگان)

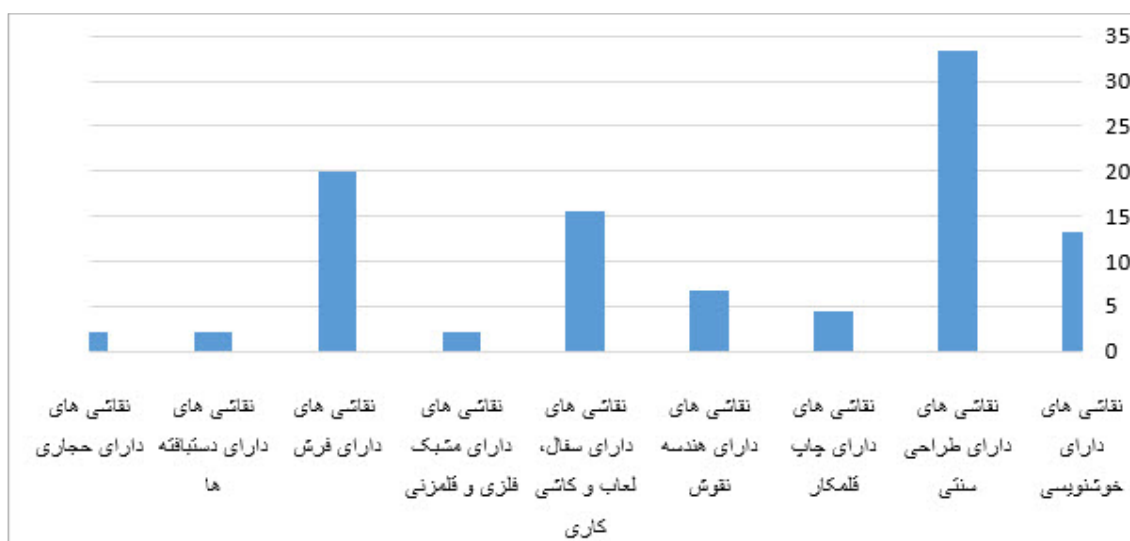

تصویر ۱. نتایج آماری بررسی میزان استفاده از رشته‌های صنایع دستی در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران (نگارندگان)

جدول ۱۱. مقایسه میزان بهره‌گیری از رشته‌های صنایع دستی در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران

رشته‌های صنایع دستی استفاده شده در هشتمین دوسالانه نقاشی	تعداد	درصد آثار نسبت به کل آثاری که در آنها از صنایع دستی استفاده شده است.
نقاشی‌های دارای خوشنویسی	۶	۱۳/۳۳٪
نقاشی‌های دارای طراحی سنتی	۱۵	۳۳/۳۳٪
نقاشی‌های دارای چاپ قلمکار	۲	۴/۴۴٪
نقاشی‌های دارای هندسه نقوش	۳	۶/۶۶٪
نقاشی‌های دارای سفال، لعاب و کاشی‌کاری	۷	۱۵/۵۵٪
نقاشی‌های دارای مشبک فلزی و قلم‌زنی	۱	۲/۲۲٪
نقاشی‌های دارای فرش	۹	۲۰٪
نقاشی‌های دارای دست‌بافته‌ها	۱	۲/۲۲٪
نقاشی‌های دارای حجاری	۱	۲/۲۲٪

(نگارندگان)

تصویر ۲. نتایج آماری بررسی مقایسه میزان بهره‌گیری از رشته‌های صنایع دستی در هشتمین دوسالانه نقاشی ایران (نگارندگان)

نتیجه‌گیری

تمدن ایران در طول تاریخ همواره بر دیگر ملل تأثیر گذاشته و تأثیر پذیرفته و در عین حال، سنت‌های خویش را نیز حفظ کرده است. در عصر حاضر نیز که نفوذ هنر غرب بر هنر ایران بیش از گذشته است، هنرمندان در عین این تأثیرپذیری، باید به فرهنگ و هنر گذشته خویش متعهد باشند. از راه‌های هویت‌بخشی و غنی‌سازی نقاشی معاصر ایران، بازتاب هنرهای سنتی در نقاشی معاصر ایران است. به‌علاوه، هنرهای سنتی به‌دلیل نهفته بودن در حافظه بصری، باعث بازآفرینی خاطرات قومی و جمعی مخاطب شده که به‌دنبال آن، ملموس‌تر شدن اثر نقاشی و ایجاد تعامل بهتر با مخاطب ایرانی را در پی دارند. این پژوهش، میزان حضور صنایع دستی در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه را مورد بررسی قرار داده است و نشان می‌دهد صنایع دستی در رشته‌های خوشنویسی، طراحی سنتی، چاپ قلمکار، هندسه نقوش، سفال، لعاب و کاشی‌کاری، مشبک فلزی، قلم‌زنی، فرش، دست‌بافته‌ها و حجاری، در هشتمین دوسالانه نقاشی مورد استفاده قرار گرفته‌اند و این نتیجه حاصل شد که در ۴۵ نقاشی از بین ۳۷۰ اثر راه‌یافته به هشتمین دوسالانه، از رشته‌های صنایع دستی استفاده شده است که شامل ۱۲/۱۶ درصد از نقاشی‌های راه‌یافته به هشتمین دوسالانه می‌شوند. همچنین، این تحقیق نتیجه می‌گیرد در بازتاب صنایع دستی، هنرمندان کمترین گرایش را در مورد هنر مشبک فلزی و قلم‌زنی، حجاری و دست‌بافته‌ها (در هر رشته ۲/۲ درصد) داشته‌اند و بیشترین توجه هنرمندان در این زمینه، مربوط به بازتاب طراحی سنتی (۳۳/۳۳ درصد) است. مطالعات انجام‌شده در این پژوهش می‌توانند توجه هنرمندان را به آن دسته از رشته‌های صنایع دستی که کمتر مورد توجه نقاشان معاصر قرار گرفته، در جهت هویت‌بخشی و ایجاد هنری ملی سوق دهند.

پی‌نوشت

۱. «هنرهای سنتی، هنرها و صنایع بدیعی است که جوهر آن برگرفته از مبدأ و حیاتی بوده و دارای صورتی متناسب با گوهر آن است و تأسیس آن به نحوی، به اولیای دین و یا تجلیات باطنی هنرمندان مربوط می‌شود و طی قرون متمادی از طریق هنرمندان و هنروان با حفظ آداب معنوی، سینه به سینه به‌عنوان میراثی گران‌قدر به ما رسیده است. هنرهایی که افزون بر اصول ثابت، دارای فروع متغیری است که سبب تطبیق آن با شرایط هر دوره است» (یاوری، ۱۳۸۵: ۱۳).

۳. در دایرةالمعارف صنایع دستی، خوشنویسی، جزء رشته‌های صنایع دستی تعریف شده و «عبارت است از کلمه و عبارتی که هنرمند و استاد خط، با قواعد خاص با حرکات موزون و هماهنگ قلم و انگشتان با استفاده از تخیل و حس به اجرا درمی‌آورد» (سید صدر، ۱۳۸۶: ۱۵۰).
  ۴. «در این شیوه، از چاپ نقش‌اندازی با قالب‌های چوبی، بیشتر روی پارچه‌های پنبه‌ای یا کتان نظیر چلوار، متقال و ... یا پارچه‌های کدري ساده انجام می‌شود» (همان: ۱۱).
  ۵. گره‌های هندسی در هنرهای ایرانی و مخصوصاً معماری سنتی ایران، کاربرد زیادی دارند. گره‌سازی، تزئیناتی هندسی بوده که با قواعد مشخص رسم می‌شوند. در طراحی و رسم یک گره، معمولاً یک "واگیره" طراحی می‌شود. این نقش با تکرار خود، نقش اصلی را ایجاد کرده و گسترش می‌یابد (فرقدان، ۱۳۸۹: ۲۱ و ۲۲).
  ۶. «یکی از روش‌های تزئین فلز، "قلم‌زنی" است که طی آن با استفاده از چکش و انواع قلم، نقش مورد نظر را روی فلز ایجاد می‌کنند» (سید صدر، ۱۳۸۶: ۳۰۰).
  ۷. «یکی از صنایع دستی و زیبای ایران، "حجاری" نام دارد و آن، عبارت است از ساخت و تهیه و تراش سنگ به ابعاد لازم و ایجاد نقش بر روی آن برای تزئین دیوارهای مساجد، آرامگاه‌ها، سرستون‌های دیوارهای ساختمانی و ساخت وسایلی چون؛ دیگ سنگی، هاون سنگی، تابلوهای تزئینی، شومینه، مهره‌های شطرنج و شاهکارهایی چون دیوارها و سرستون‌های کاخ‌های هخامنشی در تخت جمشید و کارهای ظریفی چون تراش نگین انگشتر و یا حک آیات قرآنی بر روی سنگ عقیق. گستردگی استفاده از سنگ و تراش آن، بسیار وسیع است» (همان: ۱۳۰).
  ۸. شیوه‌ای بدیع در کاشی‌کاری؛ مجموعه‌ای از تکه‌های کاشی با رنگ‌های متفاوت که در کنار هم، طرح اصلی را شکل می‌دهند (فلاح‌فر، ۱۳۸۸: ۲۰۶).
  ۹. کاشی‌هفت‌رنگ، از اواخر دوره تیموری و آغاز دوره صفوی متداول شد. برای ساختن کاشی هفت‌رنگ، ابتدا طرح‌های مورد نظر را روی کاشی ساده آماده کرده و سپس نقش‌ها و نگاره‌ها را رنگ کرده و به کوره می‌برند؛ به شکلی که هر یک از کاشی‌های مربع، قسمتی از طرح تزئینی را تشکیل می‌دهد (منتخب، ۱۳۸۳: ۲۹۰).
  ۱۰. Decorative art به هنری اطلاق می‌شود که کارکرد زیباسازی یا زینتی داشته باشد. شماری از فرآورده‌های صنعت دستی، در رده هنر تزئینی قرار می‌گیرند (پاکباز، ۱۳۸۸: ۶۵۴).
  ۱۱. «بافت، آن عنصر بصری است که بسیاری از اوقات به‌عنوان بدل برای ارضای یکی از حواس، که همان حس لامسه باشد، ایجاد می‌شود، اما در حقیقت، ما می‌توانیم بافت یک پدیده را با دیدن تنها یا لمس کردن تنها یا با تلفیق این دو بازشناسیم و ارزش آن را دریابیم. ممکن است بافتی فقط کیفیت بصری داشته باشد و فاقد کیفیت ملموس باشد؛ مانند بافت بصری حاصل از چیده شدن حروف و کلمات کنار یکدیگر، یک صفحه کتاب یا روزنامه و یا بافت شطرنجی قابل دیدن روی یک کاغذ شطرنجی و یا یک نقاشی» (ا. داندیس، ۱۳۸۹: ۸۸). «در آثار هنری، چهار نوع بافت قابل تشخیص هستند: واقعی، ساختگی، انتزاعی و ابداعی» (سید صدر، ۱۳۸۸: ۹۶). منظور از بافت در این تحقیق، بافت بصری موجود در نقاشی‌های هشتمین دوسالانه ملی ایران است. چنانچه گفته شد؛ «بافت بصری، ویژه سطوح دو بعدی است و تنها از طریق چشم می‌توان آنها را شناخت» (نامی، ۱۳۸۷: ۹۶).
  ۱۲. «ختایی، نقوش ملهم از گل‌ها و گیاهان است که عناصری چون گل و برگ و ساقه گیاهی را شامل می‌شود» (فرقدان، ۱۳۸۹: ۱۸).
  ۱۳. «اسلیمی در اصطلاح هنرهای تزئینی، به نقوشی اطلاق می‌شود که پیچک‌های گوناگون داشت. در حقیقت، درختی بود با شاخه‌های پیچان و در هم تافته و برگ‌های در هم آمیخته با فاصله‌های معین و سنجیده و یک‌دست؛ جملگی شاخه‌ها و ساقه‌ها با قرینه‌سازی‌های دقیق، در هم تنیده می‌شدند» (آژند، ۱۳۹۳: ۵۴). «برخی، اسلیمی را خلاصه‌شده اشکالی مانند درخت، عاج یا سر فیل، دهان باز اژدها، مار و ابر دانسته‌اند و از آنجا که در فرهنگ و هنر اسلامی، جایگاه خاصی در طراحی و تزئین آثار هنری یافته و توسعه‌ای گسترده و فراگیر پیدا کرده است، آن را اسلیمی (منسوب به اسلام) می‌دانند» (فرقدان، ۱۳۸۹: ۱۷).
  ۱۴. «یکی از صنایع دستی ایران، "قلاّب‌بافی" نام دارد. انواع محصولات بافته‌شده به‌وسیله قلاّب و با استفاده از الیاف طبیعی را قلاّب‌بافی می‌گویند» (سید صدر، ۱۳۸۶: ۲۹۱).
  ۱۵. به نقش برجسته سفالی که از هنرهای سنتی ایرانی است، نقش‌کننده نیز گفته می‌شود.
- نقش‌کننده گلی، یکی از شیوه‌های تزئین در هنر سفالگری و دارای سابقه طولانی بوده که از همان ابتدای سفالگری نیز به‌عنوان روشی تزئینی برای سفالگری مورد استفاده قرار می‌گرفته است. در کاوش‌های باستان‌شناسی ایران (از شمال تا جنوب)، نمونه‌های گوناگونی از سفالینه با نقش‌کننده از اوایل اسلام تا قرن هفتم هجری به‌دست آمده‌اند (ریاضی، ۱۳۷۵: ۲۳۸).

منابع و مأخذ

- آژند، یعقوب (۱۳۹۳). هفت اصل تزئینی هنر ایران. چاپ اول، تهران: پیکره.
- ابراهیم‌پور، سهیلا (۱۳۹۵). جامعه‌شناسی هنر. چاپ اول، تهران: ساکو.

- ا. داندیس، دونیس (۱۳۸۹). مبادی سواد بصری. ترجمه مسعود سپهر، چاپ بیست و دوم، تهران: سروش.
- پاکباز، رویین (۱۳۸۸). دایرةالمعارف هنر. چاپ هشتم، تهران: فرهنگ معاصر.
- حسینی راد، عبدالمجید (۱۳۷۸). چند کلمه درباره نقاشی معاصر ایران. هنرهای تجسمی، (۷)، ۱۹۱-۱۸۱.
- ریاضی، محمدرضا (۱۳۷۵). فرهنگ مصور اصطلاحات هنر ایران. چاپ اول، تهران: دانشگاه الزهرا.
- ساعدی، شمس‌الله (۱۳۸۰). "تحلیلی بر نقش‌های هندسی اسلامی". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، پژوهش هنر. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
- سید صدر، سید ابوالقاسم (۱۳۸۶). دایرةالمعارف هنرهای صنایع دستی و حرف مربوط به آن. چاپ اول، تهران: سیمای دانش.
- _____ (۱۳۸۸). دایرةالمعارف نقاشی. چاپ اول، تهران: سیمای دانش.
- صادقی امینی، فرهاد (۱۳۸۱). "بازتاب سنت در نقاشی پس از انقلاب". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، نقاشی. تهران: دانشگاه شاهد.
- عباسی، سعید (۱۳۹۲). "بررسی جایگاه نقش‌مایه‌های سنتی در بستر نقاشی معاصر ایران (۱۳۰۰ه.ش. تا به امروز)". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، هنر. تهران: دانشگاه هنر.
- فرجی، هما (۱۳۹۲). "بررسی چگونگی حضور ارزش‌های تصویری نقوش سنتی در آثار پیشگامان نقاشی نوگرایی ایران". پایان‌نامه کارشناسی ارشد، هنر. تهران: دانشگاه الزهرا.
- فرقدان، عاطفه (۱۳۸۹). هندسه نقوش. چاپ اول، مبنای خرد.
- فریه، ر.دبلیو (۱۳۷۴). هنرهای ایران. ترجمه پرویز مرزبان، چاپ اول، تهران: فرزانه.
- فلاح‌فر، سعید (۱۳۸۸). فرهنگ واژه‌های معماری سنتی ایران. چاپ اول، تهران: کاوش پرداز.
- مرادی شورچه، مهدی و افشاری، مرتضی (۱۳۸۷). تأثیر تصاویر چاپ سنگی بر نقاشی معاصر ایران. نگره، ۴ (۷)، ۳۱-۵۰.
- منتخب، صبا (۱۳۸۳). جلوه‌گری نقوش در آثار هنرهای سنتی ایران. چاپ اول، جلد دوم، مشهد: نور حکمت.
- مؤسسه توسعه هنرهای تجسمی معاصر (۱۳۹۱). هشتمین دوسالانه ملی نقاشی ایران. چاپ اول، تهران: موزه هنرهای معاصر.
- نامی، غلامحسین (۱۳۸۷). مبانی هنرهای تجسمی. چاپ ششم، تهران: توس.
- یاوری، حسین (۱۳۸۵). آشنایی با هنرهای سنتی. چاپ سوم، تهران: صبای سحر.

Inspiring of Handicrafts in Contemporary Iranian Painting (Investigating the Eighth Biennial of Painting)

Soudabeh Safari Sanjani* Asghar Kafshchian Moghadam**

Abstract

Traditional Iranian arts have a great potential in recreating contemporary Iranian painting. In some cases, artists have enriched their artworks by reflecting handicrafts in contemporary Iranian painting. The main issue of this research is inspiring from handicrafts in contemporary Iranian painting. The aim of this research is attending to abilities of handicrafts in creation of identity to the contemporary Iranian painting, also it can help the durability of handicraft art and its relation with contemporary Iranian painting. Statistical community in this research includes paintings of the eighth painting biennial of Iran. In this study hand craft has been introduced at first, and then presentation of every major of handicraft has been investigated in table. In this investigation, recreation of handicraft in majors of calligraphy, traditional designing, qalamkar design, Gere Chini, geometry of motifs, pottery, tiling, glaze, metal mesh, etching, carpet, hand woven, and carving can be seen in paints of eighth painting biennial. This study shows that 12.16% of paints which has been chosen for the eighth biennial of painting, have used handicrafts. In addition, this research indicates that artists have the least attention to three majors of etching, metal mesh, carving and hand woven (2.2% in every major) in inspiring of handicraft, and most attention of artists in this identity creation is related to the traditional designing (33.33 %). This research can draw artists' attention to the handicrafts which have more ability to reflect on contemporary Iranian paintings and help the identity creation of artworks. The study was done by descriptive- analytical method and library methodology was used to gather data.

Keywords: Traditional Arts, Handicraft, Contemporary Iranian Art, Painting, the Eighth Biennial

---

*PhD student of Islamic Art, Faculty of Islamic Industrial Art, Tabriz Islamic art University, Tabriz, Iran.

Email: S.safari@tabriziau.ac.ir

** Associate Professor, Faculty of Visual Arts, Tehran University, Tehran, Iran. kafshchian@yahoo.com Email